

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 251-270

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

DEMOKRATİKLEŞME TARTIŞMALARI IŞIĞINDA ARAP BAHARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

A CRITICAL OVERVIEW OF THE ARAB SPRING IN THE LIGHT OF DEMOCRATIZATION DISCUSSIONS

Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Asena BOZTAŞ

*Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü*

ÖZET

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi çoğunluğu Müslüman/Araplardan oluşan ve günümüz demokrasi tartışmalarının üzerine odaklandığı bir bölge olarak tanımlanabilir. 21. yüzyıl boyunca bölgede ortaya çıkan sosyal ve ekonomik krizler, demokrasinin bölge yönetimlerine yerleştirilmesi için bir başlangıç olarak değerlendirilmektedir. Ancak Arap Baharı olarak literatürde yerini alan sürecin demokrasi aleyhine sonuçlandığı görülmektedir. Bu çalışma, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki son dönem demokrasi arayışlarının neden olumsuz sonuçlandığını analiz etmektedir. Çalışmanın kavramsal çerçevesini demokrasi tartışmaları oluşturmaktadır. Güncel demokrasi tartışmaları ışığında Arap Baharının ortaya çıkış süreci, sonuçları ve bölgedeki son durum değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Arap Baharı ülkelerinin bugün geldikleri nokta analiz edilerek, Arap Baharının bölge ülkelerine olan olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Arap Baharı sürecinde yaşanan krizlerin, ortaya çıkan demokrasi taleplerine cevap vermemiş olduğu, aksine mevcut otoriter yönetimlerin varlığını pekiştirir bir nitelik gösterdiği ve bölge halkında demokrasiye karşı güvensizlik yarattığı bulgularına ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasındaki ülkelerin yaşadıkları demokrasi krizine eleştirel bir bakış sunarak, literatürdeki alana ilişkin eksikliği doldurmak iddiasındadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Kriz, Arap Baharı, Orta Doğu, Kuzey Afrika.

Jel Sınıflandırma Kodları: F51, F52, H12.

ABSTRACT

The Middle East and North Africa region can be defined as a region that is mostly Muslim / Arab and focuses on today's democracy discussions. The social and economic crises that emerged in the region during the 21st century are considered as a beginning for the establishment of democracy in the regional administrations. However, the process, which took its place in the literature as the Arab Spring, seems to have resulted against democracy. This study analyzes why recent searches for democracy in the Middle East and North Africa regions have resulted negatively. Democracy discussions constitute the conceptual framework of the study. In the light of current debates on democracy, the emergence process of the Arab Spring, its results and the current situation in the region were evaluated. In this context, the point that Arab Spring countries have reached today has been analyzed and the positive and negative effects of the Arab Spring on the countries in the region have been evaluated. As a result, it was found that the crises experienced in the Arab Spring process did not respond to the demands for democracy, but on the contrary, they reinforce the existence of existing authoritarian governments and create distrust towards democracy in the people of the region. Therefore, this study claims to fill the gap in the literature by providing a critical look at the democracy crisis experienced by countries in the Middle East and North Africa geography.

Key Words: Democracy, Crisis, Arab Spring, Middle East, North Africa.

Jell Classification Codes: F51, F52, H12.

GİRİŞ

Modernleşmenin toplumlara getirdiği en ideal yönetim tarzı olarak nitelendirilen demokrasi, bugün dünya devletlerince yaygın olarak tercih edilmektedir. Ancak Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da özellikle demokratik yönetimlerin oturtulması noktasında yaşanan sıkıntılar 21. yüzyıl dünya siyasetinin en çok tartışılan konularından biri olarak görülmektedir. Bilindiği üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın büyük çoğunluğunda günümüzde Arap ve/veya Müslüman toplumlara yaşamaktadır.

2000 yılının başından itibaren dönemsel olarak ivme kazanan veya yavaşlayan demokratikleşme dalgaları, tüm dünyayı olduğu gibi bu bölgeyi de etkisi altına almıştır. Fakat 1990’lı yıllar süresince yeşermeye çalışan demokratikleşme eğilimlerinin her seferinde bölgede yaşanan siyasi krizler ve bu krizler sonrasında kendisini gösteren sınırlı demokratik reformlarla sonlandırıldığını söylemek mümkündür. 2000’li yıllar boyunca yaşanan ekonomik ve siyasi krizler ise 2010 yılı sonlarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde demokratik yönetim talepleri olarak kendisini göstermiştir. Ancak literatüre Arap Baharı olarak yerleşen bu demokratikleşme talepleri ile otoriter yönetimlerin otoriterliklerini biraz daha pekiştirdiği ifade edilebilir. Bu noktada Arap Baharı sadece Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşanan başarısız bir demokratikleşme adımı olarak tasnif edilmekle kalmamıştır. Aynı zamanda bölge insanının demokratik yönetimlere kuşku ile bakmasına sebep olmuş, dolayısıyla dünyada güvenlik ve siyasi istikrar için demokratik yönetim tarzları tek alternatif olarak değerlendirilmemeye başlamıştır (Olimat, 2011). Diğer bir ifadeyle Arap Baharı’nın sonuçlarından biri bölgede güvenlik, siyasi istikrar ve huzur için otoriter yönetimlerin varlığının onaylanması olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla modernleşme süreci ile birlikte toplumlar için en ideal yönetim şekli olarak anılagelen demokrasinin, Arap Baharı sonrası süreçte özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da ideallğine şüphe ile bakılan bir yönetim şekline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bunun nedeni olarak demokrasi için verilen mücadeleye rağmen bölgede kaosu bitmeyişi örnek gösterilebilir.

Çalışmada bu arka plan kapsamında güncel demokrasi tartışmalarından hareketle Arap Baharı değerlendirilmektedir. Türkiye ve dünya gündemini işgal etmesine rağmen, Arap Baharına ilişkin toparlayıcı ve güncel olayları teorik perspektifte değerlendiren çalışmaların kısıtlılığı¹ dikkati çekmektedir.

1 Stepan Alfred and Linz Juan J., Democratization Theory and the “Arab Spring”, Journal of Democracy, April 2013, Vol. 24, Issue 2, pp. 15-30., Laz Etimike, “Sustainable Democracy and the Paradox of the Arab Spring: The Egypt Experience”, ALTERNATIVES, Vol. 13, No. 1-2, Spring- Summer 2014, pp.41-51., Habibul Haque Khondker, “The impact of the Arab 25 July 2019, Spring on democracy and development in the MENA region”, Sociology Compass., Moghadam Valentine M,

Bu nedenle çalışma ile literatürde var olan eksikliğin doldurulması ve Arap Baharının hâkim olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki yaşanan krizlere demokrasi tartışmaları bağlamında ışık tutulması amaçlanmaktadır. Teorik çerçevede demokrasi kavramı ve güncel demokrasi tartışmaları ele alınırken, Arap Baharı söyleminin hâkim olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki demokrasi olgusu, betimleyici anlatım metodolojisi ve eleştirel analiz yöntemi kullanılarak ele alınmaktadır.

Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve olarak demokratikleşme teorilerine ve günümüzde demokrasi tartışmalarına yer verilmektedir. Ardından Arap Baharının nasıl ortaya çıktığı üzerinde durularak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri olarak tasnif edilebilen Arap Baharından etkilenen ülkelerdeki süreçler değerlendirilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise söz konusu yerlerde Arap Baharının ikinci dalgası olarak ifade edilen gelişmeler değerlendirilirken, güncel demokrasi tartışmaları ışığında Arap Baharı eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DEMOKRASİ KAVRAMI VE GÜNCEL DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Bazı kavramlar vardır ki, üzerine sürekli tartışmalar yapılır, çeşitli anlamlar atfedilir ve/veya kendisine açıklık getirilmeye çalışılır ancak hakkında net bir sonuca ulaşılmaz. Geçmişten günümüze üzerine tartışmalar yapılan ve farklı anlamlandırmalar ile akademik literatürde yerini alan kavramalardan en çok dikkat çekeninin “demokrasi” olduğunu söylemek mümkündür. Söylem olarak demokrasi hakkında ortaya çıkan kavram karmaşasını ortadan kaldırmak için en çok tercih edilen yollardan biri sözlük anlamına başvurmak olarak görülmektedir. Sözlük karşılığı olarak demokrasi, “halkın kendi kendisini yönetmesi” olarak tanımlanmaktadır (Ejder, 1996, s. 190). Bu temelden yola çıkarak demokrasi; siyaset ve sosyal bilimler alanında “halkın halk tarafından yönetilmesi”, “egemenliğin millete ait olması”, “kollektif bağlayıcı kararlar almanın benzersiz bir yöntemi” (Dahl, 2001; Gözübüyük, 2003, s. 22; Derdman, 2016, s. 91) gibi farklı söylemlerle de ifade edilmektedir.

Köken itibari ile Latince bir kelime olan demokrasi “demos” halk, “kratos” ise egemenlik-iktidar anlamlarını taşımaktadır. Bu hali ile demokrasinin ilk uygulama alanı bulunduğu yer eski Yunan şehir devletleri olarak bilinmektedir. Polis adı verilen bu şehir devletlerinde halk, agora denilen bir meydana toplanmakta ve şehrin yönetimine ilişkin önemli kararların alınması sürecinde yönetime doğrudan katılmaktadır (Gözler, 2016, ss. 103-107). Bu şekliyle demokrasi doğrudan demokratik yönetimin ilk hali olarak ifade edilmekteyse de, eski Yunan şehir devletlerinde halkın tamamının değil, sadece vatandaş statüsüne sahip olan belirli bir yaşın üzerindeki erkeklerin temel hak ve özgürlüklerinin temsil edildiği bilinmektedir.

Üzerine hala tartışmaların devam ettiği ama yine de, modern ve post modern toplumlar için en ideal yönetim şekli olduğu iddia edilen demokrasinin, anlamlandırılması ve şekillenmesindeki farklılıkların aslında toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal farklılıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu anlamda David Beetham'ın (2014) da belirttiği gibi tek bir kavramsal tanımla demokrasiden veya demokratik yönetim şeklinden bahsetmek değil, post modern dünyanın demokrasilerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Diğer bir ifade ile her toplumun kendi tarihine, sosyal ve ekonomik yapısına uygun demokratik yönetim anlayışı en ideal olanıdır. Buradan hareketle demokrasinin tarihsel gelişim süreci içerisinde egemenliğin kullanılması dikkate alınarak çeşitlendiğini söylemek mümkündür. Geçen zaman

“What is democracy? Promises and perils of the Arab Spring”, *Current Sociology Monograph* 2 61(4), pp. 393-408., Doster Barış, “Arap Baharından Demokrasi Beklemek”, *Ortadoğu Analiz*, Şubat 2013, Cilt: 5, sayı: 50, ss: 55-60., Çakı Fahri, “Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi Mi?”, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* 6 (2), 2011, ss. 123-138, Özdemir Gürbüz, “Demokratikleşme Kavramı Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme”, *TESAM Akademi Dergisi*, Ocak 2017, 4 (1), ss. 9-54., Orhan Duygu Dersan, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1-2), ss. 17-29.

ve değişen toplumsal şartlar demokratik yönetimin çeşitlenmesi ve farklı özelliklerinin önemsendiği yeni türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²

21. yüzyıl demokrasi anlayışı küresel siyasal sistemin baskın olarak tercih ettiği demokratik yönetimi, özellikle radikal demokrasi ve müzakereci demokrasi türlerinde ön plana çıkarmaya başlamıştır. Dolayısıyla da demokrasilerini içselleştirmeye çalışan ülkelerden, gelişmiş demokratik yönetim sistemlerinin beklentileri radikal demokrasi ve müzakereci demokrasi türleri kapsamında olmuştur. Jürgen Habermas'ın öncülüğünde ortaya konulan müzakereci demokrasi kuramı ve radikal demokrasi teorisi ile halkın yönetime en etkin şekilde katılması hedeflenmektedir (Habermas, 2001, Holden, 2007). Müzakereci demokrasi anlayışında önceliğin, 21. yüzyıl demokrasisi olarak anılagelen liberal temsili demokrasinin yönetsel çıkmazlarına çözüm yolu üretmek olduğu söylenebilir. Özellikle arka planında Habermas'ın "iletişimsel eylem" kuramının bulunduğu müzakereci demokrasi anlayışı (Habermas, 2001) ile halkın sadece seçim dönemlerinde siyasal iktidarı belirlemek amacıyla yönetime katılması değil, seçim sonrası dönemlerde de farklı demokratik katılım araçları ile yönetimde aktif rol almasının, temsili demokrasinin çıkmazlarını çözeceği düşünülmektedir. Çünkü müzakere hem bir keşif süreci olarak farklı görüş ve düşüncelerin açığa çıkmasını sağlamak hem de çatışan farklı görüşlerin birbirlerini ikna süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun soluklu ve rasyonel bir süreç olarak, müzakere sürecine katılanların ortak değerlerini paylaşmayı zorunlu kılacaktır (Erdoğan, 2012, s. 2). Dolayısıyla liberal temsili demokrasinin vatandaşların yönetime katılma sürecini seçim dönemi ile sınırlandırması, çoğulcu değil çoğunlukçu yönetim anlayışını pekiştirmesi, siyasi partileri sadece seçim dönemi vatandaşa seslenen devletin bürokratik bir aygıtına dönüştürmesi gibi eleştirilen yönlerinin ancak müzakereci demokrasi anlayışı ile aşılacağı düşünülmektedir. Nitekim müzakereci demokrasi 21. yüzyıl küresel siyaset anlayışı ile de orantılı olarak kamusal alan, hesap verebilirlik ve meşruiyet kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Hesap verebilirlik, kamusal alan, meşruiyet gibi kavramlarla demokrasinin yeniden değerlendirilmesi ve temsili liberal demokrasinin işlemediği iddia edilen yönlerinin yeniden değerlendirmeye alınması olarak müzakereci demokrasi kapsamında kendisini gösteren bir de "Radikal Demokrasi" bulunmaktadır. İlk olarak 1980'li yıllarda Laclau ve Mouffe tarafından gündeme getirilen radikal demokrasi; müzakereci, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasi anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Mouffe, modern toplumun çoğulcu olması gerektiğini vurgular. Diğer bir ifadeyle günümüz demokrasilerinin en belirgin özelliği çoğulcu bir nitelik taşıması ile ön plana çıkarılmaktadır (Mouffe, 2000, s. 19). Farklılıkların tanınması ve toplum içerisindeki hayati ihtiyaçlarına öncelik tanınması noktasında ortaya çıkan radikal demokrasi yaklaşımının 21. yüzyıl demokratik yönetimlerinin önünü açtığı aşikârdır.

Müzakereci Demokrasi savunucuları var olan günümüz demokrasilerinin, aklın kamusal kullanımı ve gerçeği aramak yerine, kişisel çekişmeler ve çıkar ilişkileri ile birbirlerine benzediğine dikkati çekerler ve çağdaş temsili demokrasi anlayışını bu yönü ile eleştirirler (Held, 2006, s. 232). Nitekim siyaset, Habermas'ta uzlaşma veya oylama yoluyla özel çıkarların ön plana çıkarılması için bir girişimdir. (Habermas, 1996, s. 10). Bu noktada Habermas, Mouffe'tan farklı olarak, Liberal Demokrasi'nin toplumun siyasete aktif olarak katılımını engellediğini iddia etmektedir. Ayrıca liberal temsili demokratik yönetim anlayışının "elitizm"i geliştirdiğini belirtmekte ve var olan yönetim anlayışında meşruluğunun sorgulanmasına sebep olduğunu savunmaktadır. Yaşanan yönetsel tıkanıklığa çözüm olarak da doğrudan katılım usullerinin ön plana çıkarılması gerektiği yönünde bir argüman ileri sürmektedir (Benhabib, 1996, s. 37).

2 Doğrudan - Yaridoğrudan - Temsili Demokrasi, Çoğunlukçu - Çoğulcu Demokrasi, Agonistik Demokrasi, Liberal Demokrasi, Delegasyoncu Demokrasi, Westminster Modeli Demokrasi, Kozmopolit Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Militan Demokrasi, Katılımcı Demokrasi, Radikal Demokrasi gibi örnekler ile anılagelen bu farklı demokrasi türleri aslında siyaset bilimcilerin demokrasiyi daha iyi işleyen bir yönetim sistemine dönüştürmek adına ortaya koydukları alternatifler olarak da ifade edilebilir.

Rawls, diğer düşünürlerden farklı olarak liberal demokrasinin sorununun “siyasal adalet” olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla vatandaşlar arasında işbirliğine dayalı, adaletin ön planda olduğu bir toplumsal düzenin olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu işbirliği sadece toplumun belirli bir kesimini ön plana çıkaracağı için, liberal temsili demokrasinin hassasiyetlerini ve elitlerini “makul çoğunluk” olarak yine koruyacaktır. Bu nedenle de başta Mouffe’a tarafından eleştirilmektedir. Mouffe, liberal demokrasinin her zaman belirli bir kesimi çoğunluk olarak görmesinin, siyasal alanda aktif olmak isteyen zıt görüşleri radikalleştirdiğini ve demokrasi için tehdit haline getirdiğini belirtmektedir. Diğer bir ifade ile Mouffe, Rawls’in makul çoğunluk ile liberal temsili demokrasiyi ön plana çıkarmasını eleştirmekte ve makul çoğunluğun demokrasi için temel tehditlerden biri olduğunu savunmaktadır (Mouffe, 2005, s. 139).

Radikal demokrasi; bireyin özgürlüklerini ön plana çıkararak ve demokrasiyi halkın çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. Halkın çıkarları için öncelikli olarak yönetime halkın katılımının artırılmasını temel hedef olarak görmektedir (Tunç, 2008, ss. 1113- 1121). Sadece yönetime katılımı ya da müzakere sürecini değil, bireyin özgürlük alanlarının genişletilmesini de öngören bir yaklaşımla radikal demokrasinin, müzakereci ve katılımcı demokrasiden ayrıldığını söylemek mümkündür.

Radikal demokrasinin kendisini politika ve ekonominin ayrılığı üzerinden tanımlaması özellikle Marksist düşünürlerin eleştirilerine konu olmuştur (Zabuncuoğlu, 2017: 804-805). Yine de müzakereci demokrasi yaklaşımında olduğu gibi radikal demokrasi yaklaşımında da liberal temsili demokrasinin krizlerine alternatifler üretilmeye çalışıldığı söylenebilir.

21. yüzyılın liberal demokrasinin çıkmazlarına üretmeye çalıştığı alternatiflerin tüm dünyada daha fazla demokrasi için tartışmalar başlattığı görülmektedir. Demokratik yönetimlere sahip olan ülkeler, müzakereci demokrasi, katılımcı demokrasi ya da radikal demokrasi gibi alternatifler üzerine yoğunlaşırken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yer alan otoriter yönetimlerin vatandaşları demokrasi talepleri ile dünya gündemini işgal ettikleri söylenebilir. Literatüre Arap Baharı olarak yerleşen, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki halkın, demokratik yönetim talepleri ilk başta otoriter yönetimlerin son kalesinin yıkılacağı izlenimini vermiştir. Ancak Arap Baharı demokratikleşme için yeni bir dalga olarak değerlendirilmeye çalışılsa da sonuçları itibarıyla bölgedeki otoriter rejimlerin meşruiyetini pekiştirmiş gibi gözükmektedir.

2. ORTA DOĞU VE KUZAY AFRİKA’DA BİR DEMOKRASİ ARAYIŞI OLARAK ARAP BAHARI

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’un Sidi Buzeyd kentinde asıl mesleği olan mühendisliği icra edemeyen ve seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi, Arap Baharı adı verilen sürecin ateşleyici ismi olarak ortaya çıkmıştır. Buazizi’nin, yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve ruhsatsız iş yaptığı iddiasıyla zabıta memurundan yediği tokadı protesto etmek için kendini yakmasıyla başlayan ve günümüze kadar etkileri süren, Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerine “Arap Baharı” adı verilir (Maogoto and Coleman, 2013, s. 1).

Uluslararası sistemdeki birçok devleti doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen Arap Baharının ortaya çıkış amacı; demokrasinin temel sacayakları olarak görülen, ekonomi, adalet, eşitlik, özgürlük talepleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ülkelerindeki mevcut siyasi yozlaşma, ifade kısıtlamaları, gıda enflasyonu, usulsüzlükler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, diktatörlük ve kötü yaşam koşulları Arap halklarını Arap Baharına yönelten temel faktörler olmuştur (Çelik, 2015, s. 36-38). Bu kapsamda Muhammed Buazizi’nin kendisini yakmasının ardından Tunus’ta devlet ve halk arasında gerilim artmış, Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali’nin yönetimine karşı halk ayaklanmıştır. Zeynel Abidin Bin Ali her ne

kadar olayları yatıştırmak için önce olağanüstü hal ilan etmiş sonra üç yüz bin kişiye iş imkânı sunacağını hatta 2014 yılında görevden ayrılacağını açıklamış olsa da halkın tepkini azaltamamıştır. Muhalif gruplar, İçişleri Bakanlığı'na sarmış, polisler de gaz bombaları ve ağır silahlarla karşılık vermişlerdir. Neticede iki yüz civarında Tunuslu yaşamını yitirmiştir. Bir türlü düşmeyen tansiyonu bu kez de ilk hükümeti görevden aldığı, tüketici fiyatlarını düşürdüğünü, içişleri bakanı ve diğer bakanların görevlerine son verdiğini açıklayan Bin Ali, muhalifleri ikna edememiş ve sonunda 14 Ocak 2011'de istifa ederek ülkeyi terk etmiştir. Halk mevcut durumu şenliklerle kutlamış ve tüm bu olaylara "Yasemin Devrimi" adı verilmiştir (Ryan, 2011). Toplumsal, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm bulamayan siyasal iktidarın tasfiyesi talepleri Tunus'ta demokrasi zaferi ve halkından yönetime katılımcı demokrasi anlayışı çerçevesinde dahil olması olarak değerlendirilebilir. Tunus'ta halkın siyasi iktidara olan tepkisi benzer şekilde bölgedeki diğer ülkelere de sıçramıştır.

2011 yılı Ocak ayında Mısır'da da benzer şekilde halk isyanı ortaya çıkmıştır. Hükümet internet erişimini keserek, haberleşmenin önüne geçmeye çalışmışsa da, halkın otoriter yönetime karşı bir araya gelmesini engelleyememiştir. 1981 yılından beri varlığını koruyan Hüsnü Mübarek yönetimi 11 Şubat 2011'de son bulmuştur. Yeni başbakan olarak Ahmet Şefik atanmış ve 2012 seçimlerinde Muhammed Mursi, Mısır'da seçimle başa gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Mevcut durum Mısır'daki Arap Baharı olarak nitelendirilmiştir (Dalar, 2018, s. 73). Seçim sonrası süreçte her ne kadar Mısır bayram havasında demokrasinin zaferini kutlamışsa da, bu durum fazla uzun sürmemiştir. Ülke içi yaşanan karmaşanın son bulmaması, demokrasinin beklentilere cevap veremeyeceği yaklaşımını ön plana çıkarmış gözükmektedir.

Askeri gücün etkin olduğu Mısır'da cumhurbaşkanının görevlerine kısıtlama getirilmiş ve ülkedeki sorunları çözmesi beklenmiştir. Mursi ise Cumhurbaşkanı olarak ülkede askeri kanadın değil, halkın temsilcilerinin etkinliğinin var olması gerektiğini vurgulamış ve Yüksek Askeri Konseyi Başkanı Tantavi'nin emekli olması yönünde karar çıkarmıştır (Anadolu Haber Ajansı, 2018b). Mısır'da bundan sonra yaşanan süreç demokratikleşmeye yönelik bir ters dalga olarak değerlendirilebilir. Ülkede var olan yönetimin tasfiyesini sağlayarak sosyo-ekonomik ve siyasal sorunların çözümünü bekleyen halkın seçim sonrasında Mursi ve iktidarından beklediğini bulamadığı görülmektedir.

Demokratik yönetimlerin oturtulduğu ve yegane kurumsallaştığı ve tek yönetim şekli olarak kabul edildiği ülkelerde, sosyo-ekonomik ve siyasal alanda yaşanan krizlerin faturası siyasi iktidara kesilir. Siyasi iktidarın yapılan demokratik seçimler ile el değiştirmesi halk tarafından hedeflenir. Ancak demokrasilerin yeni oturtulamaya çalışıldığı ülkelerde yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal krizlerin faturası genellikle demokrasiye kesilir (Dahl, 2001, s. 158, Özbudun, 2007, s. 20). Mısır'da da yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerin de faturasının demokrasiye kesildiği söylenebilir. Ülkede Mursi karşıtı protestolar yükselmiş ve 1 Temmuz 2013 tarihinde Mısır Ordusu, Mursi'ye olayları çözmek için 48 saat vermiş, çözülmediği takdirde yönetime el koyacağını beyan etmiştir. Neticede askeri darbe gerçekleşmiş, yönetime General Abdül Fettah el Sisi gelmiş ve Mursi ile birlikte Müslüman Kardeşler yöneticileri müebbet hapse mahkûm edilmişlerdir. Mursi yandaşları ise mevcut duruma tepki göstermiş ve ülke içi çatışmalar yeniden başlamıştır. Giza'da, Nah'da ve Kahire'deki Rabia meydanında ordu ve halk tekrar çatışmaya başlamıştır. 2013 yılında gerçekleşen ülkedeki darbe sonucunda iki bin altı yüz kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmiştir. Mursi'nin sorumlu tutulduğu bu durum ve "hapishaneler baskını"³ olayı nedeniyle 16 Haziran 2015 tarihinde kendisine idam cezası verilmiştir (Anadolu Haber Ajansı, 2018b). Yüksek Temyiz Mahkemesi, bu kararı 2016 yılında bozmuştur (BBC News, 2016). 2019 yılı

3 Hapishaneler Baskını: Mısır'da darbe ile görevden uzaklaştırılan Cumhurbaşkanı M. Mursi ve 130 kişinin "hapishaneler baskını" suçlaması ile yargılandığı davanın duruşması ertelenmiştir. Kamuoyunda hapishaneler baskını olarak bilinen davanın 6. duruşmasını, sanık avukatlarının geri kalan tanıkların da dinlenmesi yönündeki talebinin ileri tarihe ertelenmesi... Şahıslar bu davada, 11 hapishane ve karakola saldırarak, 3 subayı kaçırmalarıyla yargılanmıştır (Habertürk, 2020).

Haziran ayında Mursi mahkeme önünde kalp krizi geçirmiş ve ölmüştür. Cenazesi için tören düzenlenmemiş olan devrik siyasi lider taraftarları protesto gösterileri düzenlemişlerdir.

Mısır'dan sonra Libya'yı da etkisi altına alan Arap Baharı ile halkın demokrasi talepleri, kırk iki yıl boyunca iktidar olan Albay Muammer Kaddafi'ye karşı bir direniş olarak kendisini göstermiştir. Halkın özgürlük, serbestlik ve demokrasi taleplerine çok sert karşılık veren Kaddafi, özgürlük taleplerine destek olan bunları destekleyen NATO'ya karşı dahi meydan okumaktan geri durmamıştır. Bu süreçte NATO'nun kendisine ulaşamayacağını iddia eden Kaddafi, Ulusal Geçiş Konseyi ve NATO güçleri tarafından yakalanmıştır. Kaddafi, kendi halkı tarafından linç edilerek öldürülmüştür (Kuşoğlu, 2013, ss. 107-109). Libya'da yaşanan bu süreç Arap Baharı sonrasında yeni kurulacak düzen çerçevesinde demokrasinin ve dolayısıyla da halkın zaferi olarak kamuoyuna yansımıştır. Fakat uygulamada üzerinden yaklaşık sekiz yıl geçmiş olmasına rağmen Libya'da hala istikrarlı bir yönetim sağlanamamıştır. Tüm ülke genelinde üç başlı bir yönetim yapısının varlığı, küresel sistemin dikkatini çekmekte ve Libya var olan zengin ekonomik kaynaklarına rağmen istikrarlı bir yönetim sistemi kuramaması yönünde eleştirilmektedir. Arap Baharı sonrası süreçte Libya ve diğer Arap ülkelerinin demokratik yönetim talepleri umut verici olsa da, istikrarlı demokratik yönetimler oluşturamamaları, bölgenin demokratik yönetime uygun olmadığı gibi söylemlerin arttığı görülmektedir.

Libya'dan sonra Suriye'de kendisini gösteren Arap Baharı, daha demokratik koşullarda yönetime katılmak isteyen halkın, Beşar Esad ve yönetimine karşı protestoları ile başlamıştır. Halkın taleplerine sert tepki gösteren Esad, muhaliflerin kendi sivil ordularını kurmalarına ve ülke içi silahlı mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Böylece Suriye'de 2011 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden bir iç savaş başlamıştır. Suriye'deki kayıplar, yüzbinleri aşmış ve yaklaşık 3 milyon göçmen Türkiye'ye olmak üzere 4 milyon göçmen dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmışlardır (The UN Refugee Agency 2016; Alrowaiti, 2017, ss. 7-17). Mevcut durumun, II. Dünya Savaşından bu yana yaşanan en büyük göçmen krizi olarak kayıtlara geçtiği bilinmektedir. Dolayısıyla Suriye'de yaşanan demokrasi ve iktidar değişikliği talebine ilişkin mücadele sadece milyonlarca insanın vatanlarından olması ile sonuçlanmamıştır. Suriye'de yaşanan sürecin demokrasi için önemli yanlarından biri, otoriter yönetimlerin halkın güçlü talepleri karşısında dahi değişmeyebileceği ve diğer ülkelerin çıkarları doğrultusunda bu sürece seyirci kalabileceğini göstermiştir. Nitekim ülkeler önce kendi çıkarları ve ardından bölgede güç dağılımlarını dikkate alarak başta yaşananlara seyirci kalmış ve bölgedeki yasa dışı silahlı mücadele ile kendileri mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla 2014 yılında El Kaide'den ayrılan DA-EŞ'in Suriye ve Irak'ta örgütlenmeleri de Suriye'deki Arap Baharının başka bir boyuta taşımış, Rusya, ABD gibi uluslararası güçler dahi DA-EŞ'le mücadele etmeye başlamışlardır (The UN Refugee Agency 2016; Alrowaiti, 2017, ss. 7-17). Uluslararası arena gündemine DA-EŞ'i taşıırken, siyaset bilimcilerin ve politikacıların bir kısmı demokrasi taraftarlığına soyunmaktan vazgeçerek, iyi işleyen istikrarlı bir yönetimin demokratik yönetimlere tercih edilebileceğini ifade etmişlerdir.⁴ Bu durum bölgenin çıkarları, güvenliği ve dünya genelinde sürdürülebilir ilişkilerin varlığı için, demokrasinin yıkılmaz kaleleri olarak bilinen ülkelerin, kendi çıkarları doğrultusunda otoriter yönetimleri farklı ülkelerin kaderi olarak tercih edebileceklerini göstermiştir.

Arap Baharının bir diğer etkisi de Bahreyn'de yaşanmıştır. Körfez ülkeleri içinde ekonomik durumu iyi olmayan ama jeopolitik konumu itibarıyla büyük öneme sahip olan Bahreyn'de 2011 yılında ülke kaynaklarının özelleştirilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve artan işsizlik oranları nedeniyle halk, ülkede demokratik ve siyasi reformların gerçekleştirilmesini talep etmiş ve protestolarla sokaklara dökülmüştür (Wooster, 2012). Libya ve Suriye gibi Bahreyn hükümeti de muhalefete ve dolayısıyla da halkın iktidar değişikliği taleplerine çok sert tepki göstermiştir. Sünni yönetime karşı Şii muhalefet, el-Vifak,

4 Beetham, David (2014), İnsan Hakları ve Demokrasi, Liberte Yayınları.

işçiler ve memurlar gibi halkın büyük kesimi bu tepkiyi protesto etmişlerdir. Neticede Laik sol örgüt Vaad, siyasetten menedilmiş, genel sekreteri İbrahim Şerif 17 Mart 2011'de tutuklanmıştır (RT World News, 2014). 2015 yılında serbest bırakılsa da halkı kışkırtma suçuyla tekrar tutuklanmıştır (BBC News, 2018). Arap Baharının sadece ilk dalgasında ortaya çıkan Bahreyn'deki protestolara karşı, Suudi Arabistan'ın⁵ ve ABD⁶'nin askeri destek göndermesi sürecin ilerlemesini ve olası bir yönetim değişikliğini engellemiş gözükmektedir. Dolayısıyla Bahreyn'de yaşananlar, halkın Arap Baharı perspektifinde, demokratik ve katılımcı bir yönetim için iktidara karşı tepki ortaya koyması halinde dahi otoriter yönetimlerin bir şekilde yönetimde kaldıkları sonucunu göz önüne sermiştir.

Gelişmeler Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki halkın demokrasi talepkarlığından vazgeçmesi ile sonuçlanmış gibi gözükmektedir. Nitekim bölge halkına yapılan alan araştırması çalışmaları demokratik yönetim taleplerinin istikrarı bozduğu ve toplumsal huzuru engellediği yönündeki görüşlerin ön planda olduğunu göstermektedir⁷. Daha önce teorik çerçevede ifade edildiği üzere, Arap Baharı sonrası süreçte istikrarlı bir demokratik yönetim oluşturulamaması halkın, sosyo- ekonomik sıkıntılarının daha da artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla halk istikrarlı otoriter yönetimleri daha güvenli bulmaya başlarken, demokrasinin daimi savunucusu olan Batı ülkelerinin de, bölge için demokratik yönetimlere yumuşak, işbirliğine yatkın otoriter yönetimlerin yanında yer almayı tercih ettikleri söylenebilir.

Arap Baharının 2011 yılında etkilediği bir diğer ülke de Yemen'dir. Yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik gibi ekonomik koşulların tetiklediği Yemen Arap Baharı halkın protestolarla yönetimin değişmesi yönünde olmuştur. Neticede Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih yerine yardımcısı Abd Rabbuh Mansur Hadi yönetime geçmiştir. Bu olay, Yemen'deki iç karışıklıkların başlamasına neden olmuştur. İran tarafından desteklenen Şii Husiler, Hadi iktidarına karşı çıkmışlar ve 2015 yılında Hadi yönetimini görevden alıkoymuşlardır. Hadi ise, mevcut durumu Körfez ülkeleri başta olmak üzere 10 ülkeye duyurmuş ve yardım talep etmiştir. ABD, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkeler Husiler'e karşı Hadi'ye destek vermiş ve hava operasyonları gerçekleştirmişlerdir. Hatta bu kapsamda 22 üyeli Arap Birliği bir araya gelerek "Arap Ordusu" kurma fikri geliştirmişlerdir (BBC News World, 2013). Yemende yaşanan süreç otoriter yönetimler karşısında, demokrasi taraftarlarının bir araya gelişini ve birbirlerine destek olarak bölgede demokratik yönetimlere ve demokrasiye olan güvenin gelişeceği yönünde düşünceleri ön plana çıkartmışlardır. Arap Baharından gerekli sonucu çıkarmayı başaran Cezayir ve Ürdün gibi iktidarlar ise halkın taleplerini makul karşılama noktasında etkilenmiş gözükmektedir.

Arap Baharını nedenleri ve sonuçlarıyla bir bütün olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü her ne kadar demokrasinin içselleştirilmesi, otoriter yönetimlerin son bulması, halkın yönetime katılımı gibi amaçlarla ortaya çıkmış olsa da sonuçları itibariyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi için bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Arap Baharı sonrası yapılan yorumların arasında Machiavellist bir söylem olarak, ülkelerin en otoriter iktidarının dahi istikrarsızlıktan ve dışardan gelen ılımlı bir yönetimden (demokrasiden) yeğ (Machiavelli, 1994) olabileceği düşüncesini ön plana çıkarmıştır.⁸ Küresel siyasal sistem, kendi ekonomik çıkarları için bu bölgede demokrasiyi desteklemek yerine istikrarı ön plana çıkarıcı yorumlarda küresel medyanın gündeminde yer almaya başlamıştır.

5 Suudi Arabistan'ın Bahreyn müdahalesinin nedenleri: 1- Şiiler'in iktidara gelmesinin ve İran'ın bölgedeki siyasi etkisini genişletilmesinin önlenmesi, 2- Bahreyn'deki Şiiler'in başarısı bölgedeki diğer Şiiler'e de örnek olma ihtimalinin önlenmesi.

6 ABD'nin 5. Filo'sunun merkezi başkenti Manama'da bulunmaktadır. 2.5 milyon deniz mili bir alandan ve Kenya'ya kadar uzanan bir coğrafyada yetkili olan 5. Filoda daimi olarak 4000 ile 6000 arası askeri personel, tüm bölgede genel olarak 30.000 asker bulunmaktadır. Bahreyn sadece bir stratejik bölge olarak değil "İran'ın siyasi etkisinden ve olası saldırılarından korunması gereken bir enerji bölgesi" olarak da Beyaz Saray ve Pentagon için önemli bir ülke konumundadır (Stratejik Ortak, 2015).

7 Arap Opinion Survey'in yaptığı çalışmalar göstermektedir ki, 2011 yılındaki anket sonuçlarında Arap halkı demokrasi kavramına ve demokratik yönetim anlayışına şüphe ile bakmaktadır (Arab Center Washington D.C., 2020).

8 Bkz: Arab Center Washington D.C., 2020.

3. ARAP BAHARININ DEMOKRASİ AÇMAZI

N. Machiavelli, birçok sosyal bilimci için devlet yönetim felsefesinde hainliği, hilekârlığı, güvenilmezliği ve hatta barbarlığı mubah kabul eden bir isim olarak anılır. Machiavelli, eseri “Hükümdar” dan (1994) hareketle devlet iktidarını kazanmak ve elde tutmak için her şeyin mubah olduğundan bahseder. Ona göre, ahlaken kesinlikle kabul edilemeyecek her türlü davranış, şiddet, hile ve hatta suçlar, devlet yönetiminde zorunlu olarak başvurulması gereken alanlara dönüşebilir. Machiavelli eserinde bu ana temadan yola çıkarak, kendisine isyan eden ve memnuniyetsiz bir halk yerine, korkuttuğu ve şiddet göstermeyen bir halk devlete zarar vermeden yaşamaya devam edebilir. Ona göre, böyle korku kültürü ile yaşamaya alışmış bir toplum dahi olası bir ayaklanma ile iktidarı zor durumda bırakabilir ve hükümdarı tahtından indirebilir. İşte böyle durumlar için Machiavelli’nin hükümdara tavsiyesi; *“Unutulmamalıdır ki kalabalıklar karakter bakımından güvenilmez olurlar, onları bir şeye inandırmak kolay olmakla birlikte aynı inançta tutmak zordur. Kuvvetle bir yeri ele geçirmek isteyen bir kimse oraya vermek istediği zararı bir darbeye açabilmek için acele etmeli, böylece her gün yeni bir hoşnutsuzluk yaratmak zorunda kalmamalı, halka artık bunların sona erdiği intibahı vermeli ki sonra faydalı işler yaparak onların gönlünü kazansın.”* Şeklinde (Machiavelli, 1994, s. 83).

Machiavelli’nin 16. yüzyıl hükümdarlarının mutlak iradeleri ve devlet yönetimleri için verdiği tavsiyeler, bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yeşermeye çalışan demokratik yönetim taleplerinin karşısında otoriter yönetimlerin iktidarda kalmak için verdikleri mücadeleyi anımsatmaktadır. Nitekim Arap Baharı ile tüm dünyanın gündemine oturan bölgedeki demokrasi talepleri, hızlı bir yayılım göstermişse de, tıpkı Machiavelli’nin dediği gibi otoriter yönetimlerin gösterdiği sert tepkiler karşısında dağılmıştır. Hatta bölgede yeniden istikrarlı bir yönetim kurulması adına halkın büyük çoğunluğunun demokratik yönetimlere olan talebinin ve güveninin sarsıldığı görülmektedir. Bu minvalde yapılan alan araştırmaları, bölge halkının Arap Baharı ve sonrası süreçte gördüğü şiddet, ekonomik sıkıntılar ve güvensizlik ortamı karşısında demokrasiye alternatif olarak, otoriter yönetimlere taraftar ya da tepkisiz kalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, Arap Fikir Endeksi (Arab Opinion Index) tarafından yapılan çalışmaların kamuoyunun nabzını ölçme noktasında ön sıralarda yer aldığı söylenebilir (Arab Center Washington D.C., 2020). Merkez, örneklemini Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Moritanya, Fas, Filistin, Suudi Arabistan, Sudan ve Tunus olmak üzere 11 Arap ülkesi üzerinden oluşturmuştur. 2011 yılından itibaren düzenli olarak her yıl yapılan alan araştırmaları, Arap vatandaşların yaşam koşullarını, devlet kurumlarına ilişkin algılarını, demokrasiye, sivil topluma ve siyasi katılıma ilişkin algılarını görmeyi hedeflemektedir. En son 2018 yılında yapılan anket çalışması değerlendirmelerine göre; Arap vatandaşlarının sadece %30’u hane halkı gelirlerinin gerekli harcamalarını karşılamaması nedeniyle “ihtiyacı” içinde yaşamaktadır. 2011 yılı referans yılı ile karşılaştırıldığında, “ihtiyaç” olarak kabul edilen hane sayısı %11 oranında düşmüştür ki, bu çok önemli bir fark olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılama oranındaki düşüşlerin yanı sıra Arap hükümetlerinde ve sivil devlet kurumlarında genel olarak düşük güven düzeyini dikkati çekmektedir. Özellikle Arap Baharı sonrası süreçte Arap vatandaşların oy verdikleri siyasi partilere daha az güvenmeye başladıkları söylenebilir. Buna karşılık güveninin arttığı devlet kurumlarının başında polis teşkilatı ve silahlı kuvvetler gelmektedir (Arab Center Washington D.C., 2020). Bu durum Arap Baharı sonrası süreçte, bölgede devlet otoritesinin ve hâkimiyetinin tıpkı Machiavelli’nin ifade ettiği gibi tercih edilmeye başlandığı yönünde değerlendirilebilir.

Yıllar itibari ile yapılan anket çalışmaları Arap halkının demokrasiye karşı tutumları bakımından değerlendirildiğinde yaklaşık %76’lık bir nüfusun demokrasinin kendi ülkeleri için en uygun yönetim sistemi olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Demokrasiye karşı tutumların ölçülmesine ilişkin ifadelerde

Arap halkının özellikle “Demokrasi İslam ile bağdaşmaz” şeklindeki demokratik bir yönetime muhalif ifadelerle katılmadıkları belirtilmektedir. Diğer taraftan Arap vatandaşlarının %52’si demokratik düzenlerin hukuk devletine ihtiyaç duyacağını ifade etmekte ve ülkelerindeki hukuk sisteminin adil olmadığını belirtmektedirler (Arab Center Washington D.C., 2020). Dolayısıyla Arap Baharı sonrası süreçte, bölge insanının demokrasiyi sadece talep etmekle kalmadığını aynı zamanda hukukun üstünlüğü, şeffaflık, güven gibi demokrasinin sacayaklarını oluşturacak devletten beklenen nitelikleri de istedikleri söylenebilir. Her ne kadar demokratik bir yönetim sistemini tercih ediyor olsalar da Arap Baharı sonrası süreçte bölgede istikrarlı bir demokratik yönetimin oturtulamamış olması, bölge halkının beklentilerini devletin bürokratik organlarına doğru kaydırmasına sebep olmuştur. Nitekim anket sonuçlarında dikkat çeken bir diğer nokta ise Arap Baharı sonrası süreçte, Arap dünyasındaki vatandaşların demokrasiyi desteklemesine rağmen, siyasi ve sivil katılımlarının azalmasıdır. 2011 yılında %27 olan seçimlere katılma yönündeki isteksizlik, 2018 anket sonuçlarında %46’ya yükselmiştir (Arab Center Washington D.C., 2020). Bu artış insanların demokrasiyi tercih edilir yönetim sistemlerinin başında görseller de demokratik katılım usullerinden, sivil toplumdan uzak bir demokratik yönetime inancın azaldığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile katılımcı demokrasinin artması/olması demokrasiye ve siyasal iktidarı etkilemeye olan inancı arttırabilmektedir. Dolayısıyla başarı ile işleyen bir demokratik yönetim için öncelikle halkın yönetime katılma yolları çeşitlendirilmelidir. Bu sayede siyasal iktidarı etkileyebilme ve eleştirebilme araçlarının olması talep edilebilir. Demokratikleşme süreçlerinde oluşan ters dalgalar ise insanların var olan siyasal katılma mekanizmalarına dahil olmaktan vazgeçmesi sonucunu doğurabilmektedir. Örneğin Arap Baharının gerçekleştiği ülkelerde yaşanan siyasal katılma alanlarına ilgisizliği Mısır özelinde değerlendirildiğinde, 2013 yılında siyasal katılma alanlarına ilgi duymayanların oranı %48 iken 2018 yılında bu oran %70’lere kadar yükselmiştir. Bu oranlar aslında talep edilen demokratik yönetime ulaşamama ya da demokrasiye geçiş ardından siyasal iktidardan beklenenlerin gerçekleşmemesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Mısır örneğinden hareketle gelişmelerin bir değerlendirmesi yapılacak olursa halkın, Arap Baharı sonrası süreçte ortaya çıkardıkların liderin askeri güçler tarafından iktidardan indirilmesi, siyasi seçimlere olan inancın ve güvenin azaldığı yönünde değerlendirilebilir.

Kamuoyu yoklamalarından yola çıkarak, Arap Baharı için öncelikli olarak pesimist bakış açıları gündeme gelmiştir. Bu kapsamda sonuçların beklenmedik olduğunu ortaya koyan daha optimist perspektifler de mevcuttur. Gözen bu durumu değerlendirirken, Arap Baharı süreci tartışmalarının bir isyan mı, darbe mi, devrim mi ya da uluslararası bir proje mi olduğu sorunsalından yola çıkmıştır. Ona göre, Arap Baharı otoriter yönetimleri yıkmak için halkların kendi inisiyatifi ile başlamış olan fakat uluslararası aktörlerden de destek alarak devam eden bir süreçtir (Gözen, 2016). Sürecin günümüzdeki karşılığı ise ya Machiavellist bir şekilde otoriter yönetimlerin, otoriterliklerini ve yönetimlerini pekiştirmeleri ya da otoriter yönetimin gönderilmesinin ardından bölgede istikrarlı bir yönetim oluşturulamaması şeklinde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla bölgede otoriter yönetimlerin ardından istikrarlı bir demokratik yönetimle karşılaşmayan halk, daha önce de ifade edildiği üzere başarısızlığın faturasını demokrasiye keserek, alternatif yollar aramaya başlamış gibi gözükmektedir.

Arap Baharının bir diğer önemli ve dikkat çeken özelliği ise, Arap dünyasındaki otoriter yönetimlerin bu Bahardan demokrasi çıkışı ile etkilenmemesi olarak değerlendirilebilir. Otokratik yapılarının halkı şiddet ve korku temeline dayalı olarak sindirmesi bunun temel nedeni olarak açıklanabilir. Diğer yandan Arap Baharı, Sünni-Şii mücadelelerini de tetikleyerek Arap dünyası ve İslami kimlik içerisinde çatışmaları da gündeme getirmiştir.

3.1. Son 10 yılda Arap Baharı Yaşanan Ülkelerdeki Gelişmeler

2010 yılında Tunus'ta patlak veren Arap Baharının sona erdiğini ve sonuçlarının değerlendirilmesinin gerektiğini ifade etmek oldukça yanlış bir çıkarsama olarak görülebilir. Literatürde II. Arap Baharı ya da Arap Baharının ikinci dalgası⁹ olarak da ifade edilen Arap Baharından 9 yıl sonra Sudan, Ceza-yir, Irak, Lübnan ve son olarak da Tunus'ta yeniden halk ayaklanmaları ortaya çıkmıştır.

Arap Baharının bu ikinci dalgasında yayılım ve devam etme nedenleri örtüşmekle birlikte kronikleşen sorunların varlığında bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. Halk her iki dalgada da yolsuzluk, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kayırmacılık, liyakatsizlik gibi uygulamaları temel memnuniyetsizlik nedeni olarak göstermektedir (Öztürkler, 2014, s. 1). Bu memnuniyetsizliklerin Arap Baharının ikinci dalgası ile birlikte tekrar halka ayaklanmaları ile gündeme gelmesi bölgede yönetsel anlamda bir değişiklik olmadığını göstergesidir. Ayrıca bölge halkının demokratik yönetim geleneğinin temel ilkeleri arasında yer alan meşruiyet, eşitlik ve özgürlük gibi ilkeleri artık hayati anlamda talep ettiği aşikârdır. Arap Baharı coğrafyasındaki halkların ülke yönetimlerine karşı protesto gösterilerinde devlet başkanlarının değişmesi talebi de demokrasinin temel ilkelerinden olan meşruiyetin siyasal iktidarlarda arandığının kanıtlarından biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü halkların gözünde ekonomik, politik ve toplumsal sorunların kaynağı başkanın şahsında varlık gösteren bir rejim olarak görülmektedir. Dolayısıyla Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde cereyan eden, Arap Baharının her iki dalgasında da görünen neden olarak bilinen yoksulluk, rüşvet, ekonomik krizler, gelir dağılımı adaletsizliği...vb. demokratik bir yönetim talebi, insan haklarına saygılı bir devlet arayışı, otoriter yönetimlerin devletten el çekmesini talep etmede toplanmaktadır. (Çelik, 2015, s. 38).

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Tunus'taki gelişmelerin en önemli sonucu Arap Baharının ilk dalgasında barışçıl ve çatışmasız bir şekilde geçiş yaptığı tek ülke olmasıdır. Bu durumun arka planında Arap Baharı sonrası Tunus'taki Nahda Hareketi'nin hoşgörü ve demokratik ilkeler çerçevesinde bir mücadele vermiş olması olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte elde ettiği demokratik kazanımları korumayı en fazla başaran fakat seçimlere katılımın oldukça düşük olduğu Tunus'ta, 26 adayın yarıştığı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 13 Ekim 2019 tarihinde muhafazakâr olarak bilinen Anayasa Profesörü Kays Said, Tunus'un yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir (Euronews, 2019). Bu bağlamda Arap Baharı sonrasında yapılan ilk seçimlerde katılım oranının %65 olduğu Tunus'ta 2019 yılı seçimlerine katılım %45 olarak gerçekleştirilmiştir (Sözcü, 2019). Özellikle genç nüfusun seçimlere düşük katılım göstermesi, hem siyasetçilere hem de henüz oturmamış olan sisteme olan güvensizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Son dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmelere ilişkin yapılan çıkarımlar göstermektedir ki, Arap Baharı olgusu Tunus başta olmak üzere bölgedeki birçok ülkede ekonomik temelli olarak kendisini göstermişse de olgunlaşması ve sonuçları siyasal nitelikli olmuştur. Bu durum var olan eleştirilere rağmen Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da halkın demokratik yönetim arayışı olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu arayışın tam da demokrasinin temel ilkelerine ve demokratik bir yönetim anlayışına uygun şekilde halkın talebi ile gün yüzüne çıktığını söylemek yerinde olacaktır.

Arap Baharının yaşandığı bir diğer ülke olan Libya'da son 9 yılda demokrasi adına çok büyük dönüşümler gerçekleşemese de ekonomik bağlamda atılımlar olmuştur. Özellikle ham petrol üretimindeki artış¹⁰ her ne kadar 2010 yılındaki kadar çok olmasa da ülkenin ekonomik gelişimi olarak değerlendirilebilir

9 Sohail Inayatullah, "The Arab spring: what's next?", World Affairs, 15(3), January 2011; Muasher Marwan, "Is This the Arab Spring 2.0?", October 30, 2019, <https://carnegieendowment.org/2019/10/30/is-this-arab-spring-2.0-pub-80220>; Yeranian Edward, "Are We Seeing Part 2 of the Arab Spring?", Middle East, December 26, 2019, <https://www.voanews.com/middle-east/are-we-seeing-part-2-arab-spring>; Bowen Jeremy, "Is a new Arab Spring unfolding in the Middle East?", BBC Middle East, 29 October 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50219821>.

10 Günlük 1,25 milyon varil ile 2013'ten bugüne en yüksek seviyeye çıkmıştır. Bu oran 2010 yılında günlük 1,6 milyon varil idi (Hürriyet, 2019).

(Hürriyet, 2019). Demokratik bir yönetim ve yaşam açısından değerlendirildiğinde ise 2019 yılı itibarıyla Libya'da iki ayrı hükümetin, iki ayrı meclisin var olduğu bilinmektedir. Bu iki hükümet BM'nin arabulucu rolüyle 6 Aralık 2015'te birleşme kararı olsa da ülkede istikrarsızlık ve güvenlik krizi devam etmekte, dolayısıyla DAESH Libya'da etkisini arttırmaktadır (Sözcü, 2017). Arap Baharı çerçevesinde bir demokrasi krizi olarak nitelendirilen bu sürecin, Libya gibi ülkelerin demokrasi aleyhine Machiavellist bir yaklaşımı ön plana çıkardığı iddia edilebilir. Nitekim BM üyesi birçok ülke, bir yandan bölgedeki demokrasi çağrısına kulak vermekte diğer taraftan bölge istikrarını demokratik yönetim tarzlarına tercih etmek gerektiği yönünde açıklamalar yapabilmektedir. Bu kapsamda Libya'da yaşanan sürece benzer bir diğer örnek ülke Mısır olarak değerlendirilebilir. Yaklaşık otuz yıl demokratik olmayan yollarla hüküm süren Hüsnü Mübarek'i deviren Arap Baharının sonunun geldiğini söylemek hali hazırda mümkün değildir. Arap Baharı protestolarının devamı niteliğindeki gösteriler 2019 yılında da devam etmiştir. Siyasi nitelikteki protestoların temel gerekçeleri yolsuzluk, yönetim sürecinde yaşanan aksaklıklar vb. gerekçelere dayandırılmaktadır (BBC News, 2017).

Mısır'da 2011 yılı seçimlerini Müslüman Kardeşler Hareketi kazanmış ve 30 Haziran 2012'de yapılan seçimde ise Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak yaklaşık bir sene sonra 3 Temmuz 2013'te General Abdülfettah Sisi'nin darbesiyle görevinden alınan Mursi, hapse atılmış ve 17 Haziran 2019 tarihinde duruşma esnasında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Mısır'da demokratik olarak ilk kez başkan olan Mursi'ye yönelik anti demokratik tavrıyla dikkatleri üzerine çeken Sisi yönetimine karşı demokratik ülkeler eleştirel bir tavır almışlardır (Aljazeera Turk, 2013; BBC News, 2019a). Fakat bölgenin demokrasiden ziyade uluslararası ilişkiler ve ekonomik ilerleyiş bakımından istikrarının öncelenmeye başlaması, Sisi yönetimine yapılan eleştirel tepkilerin geride kalmaya başladığını göstermektedir.

Arap Baharının bitmediği ve küresel siyasal sistemin müdahalesinin olduğu iddia edilebilecek ülkelerden biri olarak Suriye'de 15 Mart 2011'de ilk protestolar ve yönetim karşıtlığı görülmüştür. İç ve dış müdahalelerle ülkede sekiz yıldır devam eden iç savaşta 300 bine yakın kişi hayatını kaybetmiş, 8 milyon kişiye evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Buzkıran ve Kutbay, 2013, s. 153). Suriye'de gerçekleşen iç savaşın, diğer ülkelerdekilerden çok daha farklı nitelikler sergilediğini belirtmek yerinde olacaktır. DAESH ve Fetih el Şam Cephesi (Şam'ın Fethi Cephesi) Şam rejimi, Kürt birlikleri, Ceys el Feth (Fetih Ordusu), Ahrar el Şam (Şam'ın Hürleri), Özgür Suriye Ordusu ülke içindeki mücadelede aktif rol alırken, Esad rejiminin destekçisi İran ve Rusya bir blok olarak bölgesel güçlerden Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve küresel güç ABD ve Batılı güçler ise bir diğer blok olarak halen ülkede istikrar mücadelesi vermektedirler (Aksoy, 2016, ss. 29-39). Dolayısıyla Suriye'de yaşanan süreci sadece bir demokrasi krizi olarak ifade etmek yeterli değildir. Suriye, Arap Baharının ikinci dalgasında küresel siyasal sistemin ve dünya bloklarının güç gösterisi ve yeni mücadele alanı haline gelmiştir. Arap Baharı hem genel anlamda hem de Suriye özelinde değerlendirildiğinde, demokrasi taleplerinin ilk etapta istikrarsızlık getirdiği sonucu ile baş başa kalmaktadır. Ayrıca bölgeye yönelik olarak demokrasinin savunuculuğunu yapan Avrupa ülkelerinin, fiiliyatta "edilgen bir seyirci" olarak kalmaları, "Demokrasi ve Refah için Güney Akdeniz ile Ortaklık" belgesini imzalayan ülkelerin vaatleri ile örtüşmemektedir (Dinç, 2018, ss. 8).

Bölgedeki demokratikleşme hareketinin ilk dalgasından etkilenen Yemen'de devrim hareketleri Ali Abdullah Salih'i devirmek için başlamıştır. Yaklaşık 30 yıl yöneten ve 2011 yılında uğradığı suikast girişiminin ardından ülkeden ayrılarak 2012'de görevini bırakan eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, iktidar mücadelesini bırakmamış, 2014 yılında Şii isyancı grup Husilerin iktidarı ele geçirmesi için maddi ve manevi destek sağlamıştır. Yemen'de iç savaşın giderek şiddetini artırmasının ardından ise Husilerden desteğini çekeceğini ve Suudi Arabistan'ın desteklediği Abid Rabbo Mansur yönetimine destek

vereceğini açıklamasının ardından, 4 Aralık 2017 tarihinde Husiler tarafından uğradığı saldırı sonucu yaşamını yitirmiştir (Salisbury, 2017; Anadolu Haber Ajansı, 2018a).

Arap Baharının ikinci dalgası olarak nitelenen bölgedeki halk hareketleri, Lübnan ve Irak başta olmak üzere birçok ülkede yaşanan protestolarla kendisini göstermiştir. İlk olarak Lübnan'da 17 Ekim'de internet siteleri üzerinden telefon görüşmelerine vergi getirilmesi planına karşı sokağa çıkan halk, hükümetin bu planı iptal etmesine rağmen eylemlere devam etmiştir (BBC News, 2019b). Irak'ta da benzer şekilde, Başbakan Adil Mehdî'nin istifasının parlamento tarafından kabul edilmesine karşın gösteriler gerçekleştirilmiş, (BBC News, 2019c) halk yönetimden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir.

Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan gibi Arap ülkelerindeki çok kanlı olmayan daha çok protesto seviyesindeki bu ikinci dalga hareketi ve gösterileri Arap Baharının ilk dalgasından ders alınmış olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bölge halkı ve yönetimler artık şiddetten uzak kalarak da yönetsel anlamda yaşanan krizleri ve memnuniyetsizlikleri dile getirmeye başlamışlardır. Bu noktada Arap Baharı demokratik yönetimlere geçiş açısından hayal kırıklıklarına neden olmasına rağmen, Arap halklarında sivil eylem konusunda ciddi bir birikime sebep olduğu söylenebilir. (Başer, 2019b). Demokratik bir yönetim kültürünün oluşabilmesi adına bu süreç, halkın yönetimin istenmeyen kararlarına demokratik yollarla tepki verebilme alışkanlığının gelişmesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan halkın demokratik yollarla, protesto ve çeşitli eylemlerle demokratik yönetim ve onun temel unsurlarını talep etmesi sonucunda otoriter yönetimlerin bir şekilde iktidarda kalması, demokrasiye olan inancın azalması ile de sonuçlanabilmektedir.

Arap Baharının büyük etki uyandırmadığı fakat Arap Baharının ikinci dalgasında halkın işsizlik, yolsuzluk vb. sebeplerle seçimlerinde meydana gelen gerilimlerle hafızalarda yer edinen Cezayir, 1999 yılında Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika'nın uyguladığı "milli uzlaşma programı" na rağmen ülkedeki temel sorunlara çözümler üretilmediği için istikrarı yeterince yakalayamamıştır. 2010 yılında devlete ait petrol şirketi Sonatrach'ın adının büyük bir yolsuzluk olayına karışması ve ülkenin doğusunu batısına bağlayan otoyolla ilgili gündeme getirilen yolsuzluk iddialarına rağmen hükümete diğer Arap ülkelerindeki gibi büyük tepkiler vermemiş ve sokaklarda protesto gösterileri sergilememiştir. Fakat Cezayir'deki bu süreç, demokrasinin içselleştirildiğini değil, halkın daha önceki yaşananlardan ders aldığını göstermektedir. Çünkü 2013'de Buteflika'nın ağır hastalığı ile ülkede artan istikrarsızlıkla birlikte ülke yönetimine Buteflika'nın kardeşi Said Buteflika ve askeri oligarşinin gelmesi Cezayir'de demokrasinin yerleşmediğini aksine mevcut durumun kabullenildiğini ifade etmektedir (Arpa, 2019).

İkinci dalgada ise Cezayir halkı bu kabullenışı daha fazla sürdürmemiş ve 2019 yılının ilk aylarında tarihsel sürecin kendilerine dayattığı sorunların çözümü için harekete geçmişlerdir. Bunda en önemli etken ise Arap Baharının ortaya çıkışına uygun nitelik taşımaktadır. Diğer bir ifade ile ekonomik daralma, petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, bütçe açığının had safhaya ulaştığı ülkede, işsizlik oranı yüzde 30 gibi rekor rakamlara yükselmiştir. Süreç ülke için olumsuz ilerlerken, Buteflika'nın, cumhurbaşkanlığı seçiminde beşinci defa aday olacağını açıklaması Cezayir için huzursuzluğun temelini hazırlamıştır. Yönetim krizi olarak nitelenebilecek şekilde yolunda gitmeyen ülke yönetimine rağmen siyasal iktidarın devamlılık göstermesi, demokrasi arayışlarının ilk adımlarından biri olarak değerlendirilebilir. Buteflika'nın adaylığı demokrasinin kriz içerisinde olduğu ve tutunmaya çalıştığı Cezayir'de derin bir öfkeye neden olmuştur. Zira rüşvet ve yolsuzluklara büyük bir kızgınlık duyan halk, bunun sebebinin Buteflika'nın yönetimdeki yetersizliğine bağlamıştır. Eylemlerin önlenemez bir boyuta ulaşması üzerine Buteflika, 11 Mart 2019'da seçimleri ertelediğini ve yeniden aday olmayacağını açıklamış, 2 Nisan 2019'da da cumhurbaşkanlığından istifa etmiştir. Onun yerine geçici olarak cumhurbaşkanlığını üstlenen Abdulkadir b. Salih, 12 Aralık 2019 tarihine kadar yönetimde kalmıştır. Seçim gününde dahi protesto gösterilerinin yapıldığı Cezayir'de seçime güvenin olmadığı gözlemlenmektedir. Halkın demokrasi adına

beklentisi ise, geçici Cumhurbaşkanı Abdülkadir Bensalah ve Başbakan Nouredine Bedoui başta olmak üzere devrik Buteflika rejimiyle bağlantılı tüm yetkililerin görevden alınmasıdır (Arpa, 2019; Ademoğlu, 2019). Arap Baharının gerçekleştiği tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde olduğu gibi Cezayir’de yaşanan süreci de sadece ekonomik krizlere veya yetersizliklere bağlamanın doğru olmayacağı söylenebilir. Her ne kadar sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi olsa da, halkın yönetimden beklentilerinin değiştiğini söylemek yerinde olacaktır. Diğer taraftan sürece müdahil olan küresel siyasal sistem ve önde gelen aktörleri, Arap Baharını kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları görülmektedir.

Arap Baharı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki halkların demokrasi, özgürlük, eşitlik, yönetimde meşruiyet arayışı adına yaptıkları toplumsal protestolardır. Bu sebeple mitingler, gösteriler ve iç çatışmalar yaşanmıştır. Yapılan eylemler Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen’de büyük çapta; Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fa’sta küçük çapta etkili olmuştur. Bölgede yaşanan bu büyük değişim hareketi sonucunda ise bazı diktatörler devrilmiştir. Bu diktatörlerin yerine kimi ülkelerde demokratik yönetim kurulmaya çalışılırken kimi ülkelerde de yerlerine yeni diktatörler getirildiği görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu süreç, akademik literatürde bölge halkının demokrasi talepkârlığı olarak ifade edilmiştir. Özellikle demokrasi taraftarı ve demokrasinin savunucusu olan ülkelerde bu süreç bölgede demokrasinin yeşermesi olarak ifade edilmektedir. Sistemin savunucusu olanlar ve bölgedeki ekonomik çıkarlarını insan haklarının demokrasinin üstünde tutanlar ise Machiavellist söyleme daha yakın hareket ederek bölge istikrarının hem ülkeler hem de insan hakları için daha iyi olacağını savunmaktadırlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde özellikle demokratik yönetimlerin oturtulması noktasında yaşanan sıkıntılar 21. yüzyıl dünya siyasetinin en çok tartışılan konularından biri olarak dile getirilmektedir. Nitekim 2000’li yıllar boyunca yaşanan ekonomik ve siyasi krizler 2010 yılı sonlarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da demokratik yönetim talepleri olarak kendisini göstermiştir. İlk olarak Tunus’ta yaşanan ekonomik sıkıntılar ve devlet yönetiminde açıklık, şeffaflık ... gibi konuları önceleyerek ortaya çıkan sivil halk ayaklanmaları kısa sürede demokratik yönetim talepleri halini almıştır.

Teorik çerçevede demokrasi tartışmalarını değerlendirerek Arap Baharı ele alındığında Beetham’ın (2014) da belirttiği gibi, yeknesak bir demokrasi tanımı veya ideal bir demokratik yönetim şekli ortaya koyarak toplumların/devletlerin bu tanımlamalara uygun olarak evrilmesini beklemek, sadece farklı toplum yapılarının demokrasiden yoksun kalması sonucunu doğurabilmektedir. Dolayısıyla Arap Baharı ile bölge halkının yönetimden beklentilerinin karşılanacağı şekilde demokrasinin temel değerlerinin oturtulmaya çalışılması, işleyen bir yönetim yapısı için ilk eleştirel sonuç olarak ele alınabilir.

İşleyen, talepleri dinleyen ve sorunlara çözüm üreten bir yönetim yapısı müzakereci demokrasi anlayışına işaret etmektedir. Müzakereci demokrasinin, liberal demokrasiyi tamamen eleştiren bir alternatif model olmaktan çok onun temel ilkelerini kabul ederek kısmi olarak toplumlara özgü sonuçlara ulaşılabilmesini hedefler nitelikler taşımaktadır. Bu açıdan yöneltilen eleştirilere rağmen Habermas’ın müzakereci demokrasisi (2002), politik iletişim, kamusal alan, anayasal yurttaşlık, kamusal tartışma gibi ampirik çalışmalara yön veren teorik çerçeveler sunmakla önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca Arap Baharı ile birlikte cereyan eden demokrasi tartışmalarının da merkezinde görülebilir. Habermas, insan haklarının korunduğu bir hukuk devletinde, siyasal alan ile olan iletişim sorunlarının da çözülebileceğini iddia etmektedir. Buradan hareketle çalışma ile ulaşılan bir diğer önemli sonuç; Arap Baharının temel ortaya çıkış alanlarından biri olarak meşruiyet krizinin de müzakereci demokrasi anlayışına dayalı yönetimlerle çözülebileceğidir.

Arap Baharına ilişkin olarak ortaya çıkabilecek bir diğer önemli sonuç, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki halkın kendi kaderini otoriter yönetimlerin eline teslim etmemek istemesi olarak görülmektedir. Bu noktada radikal demokrasinin, bireyin özgürlüklerini ön plana çıkaran ve demokrasiyi halkın çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak gören bir yaklaşımı da alternatif bir çözüm önerisi olarak değerlendirilebilir. Radikal demokrasi ile halkın çıkarları için öncelikli olarak yönetime halkın katılımının artırılmasını temel hedef olarak ele alınmaktadır. Ayrıca radikal demokrasi ile bireyin özgürlük alanlarının genişletilmesine yönelik yapılan vurgu, Arap Baharı ülkelerinde yaşayan bireylerin taleplerine cevap verecek bir diğer sonuç olarak değerlendirilebilir.

Radikal demokrasinin kendisini politika ve ekonominin ayrılığı üzerinden tanımlanması özellikle Marksist düşünürlerin eleştirilerine konu olmuştur. Yine de müzakereci demokrasi yaklaşımında olduğu gibi radikal demokrasi yaklaşımında da liberal temsili demokrasinin krizlerine alternatifler üretilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Arap Baharı meşru yönetim yapıları ve demokratikleşme talepleri ile ortaya çıkmışsa da, başlangıç ile bugün gelinen nokta arasında ciddi teori ve uygulama farklılıklarının olduğu gözlemlenmektedir. Ancak literatüre Arap Baharı olarak yerleşen bu demokratikleşme talepleri ile otoriter yönetimlerin otoriterliklerini biraz daha pekiştirdiği ifade edilebilir. Nitekim bugün sadece Tunus devlet yönetiminde serbest seçimler, sivil kurumların sağlamlığı... vb demokrasi kriterlerini kullanarak demokratik yönetim oturtulmaya çalışılmaktadır. Mısır, Bahreyn, Libya, Yemen, Ürdün, Cezayir gibi Arap Baharını yaşayan diğer tüm ülkeler ise otoriter yönetimlerle devlet yönetmeye devam etmektedirler (Butt, 2014). Bu noktada Arap Baharı sadece Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşanan başarısız bir demokratikleşme adımı olarak tasnif edilmekle kalmamıştır. Aynı zamanda bölge insanının demokratik yönetimlere kuşku ile bakmasına sebep olmuş, dolayısıyla dünyada güvenlik ve istikrar için demokratik yönetim tarzları tek alternatif olarak değerlendirilmemeye başlanmıştır (Olimat, 2011). Diğer bir ifadeyle Arap Baharı'nın sonuçlarından biri bölgede güvenlik, siyasi istikrar ve huzur için otoriter yönetimlerin varlığının onaylanması olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla modernleşme süreci ile birlikte toplumlar için en ideal yönetim şekli olarak anılagelen demokrasinin, Arap Baharı sonrası süreçte özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri için ideallğine şüphe ile bakılan bir yönetim şekline dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Günümüzde demokrasiyi yönetimlerine yerleştirdiği iddia edilen ülkelerin hemen hepsi, Arap Baharının bölgeye demokrasi ve refah getireceğini savunmuşlardır. Fakat bu ülkelerin bir taraftan Libya ve Suriye gibi ülkelerde muhalif grupları desteklerken, diğer taraftan Bahreyn gibi enerji bakımından zengin kaynaklara sahip ülkelerde rejime destek verdikleri bilinmektedir. Ayrıca Avrupa ülkelerinin bu zamana kadar Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde uygulayageldikleri "bekle ve gör" politikası Arap Baharı sürecinde de kendisini göstermiştir. Sonuçta Mısır ya da Libya gibi mevcut rejimler yerine radikal yönetimlerin ve liderlerin iktidara gelmesi ihtimalinde ise bölgede istikrarın sağlanması bahanesiyle, eski seküler otoriter yönetim şekillerinin devam etmesini destekledikleri gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ademoğlu, Y. (2019). “Cezayir’de neler oluyor? Halk neden Buteflika’yı istemiyor?”. *Euronews*, 2 Mart 2019, <https://tr.euronews.com/2019/03/02/cezayir-de-neler-oluyor-halk-neden-buteflikayi-istemiyor>, (Erişim Tarihi: 16.11.2019).
- Aksoy, E. (2016). “DAİş ve Suriye İç Savaşında DAİş’in Rolü”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:2, ss. 29-42.
- Aljazeera Turk (2013). “Kronoloji: Mubarek sonrası Mısır”. 27 Mayıs 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-mubarek-sonrasi-misir>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- Alrowaiti, A. (2017). “Same Revolution, Different Outcome: Why Did the Syrian Regime Survive the Arab Spring?”. Utah State University DigitalCommons@USU, All Graduate Plan B and other Reports, 5-2017, *Master thesis*, Fall 2016, Logan, Utah.
- Anadolu Haber Ajansı (2018a). “Devrimden iç savaşa Yemen’de yaşananlar”. 27.02.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/devrimden-ic-savasa-yemende-ya-sanalar/1075207>, (Erişim Tarihi: 10.12.2019).
- Anadolu Haber Ajansı (2018b). “Yarım kalan devrim: Mısır”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-kalan-devrim-misir/1040899>, (Erişim Tarihi: 24.10.2018).
- Arap Center Washington D.C. (2020). “Arab Public Opinion Index”. <http://arabcenterdc.org/publications/public-opinion-surveys/>, (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Arpa, E. (2019). “Cezayir’de başkanlık seçimi ve artan gerilim”. Analiz, *AA Haber ajansı*, 4.12.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cezayir-de-baskanlik-secimi-ve-artan-gerilim/1663401>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- BBC News (2016). “Eski Mısır Cumhurbaşkanı Mursi hakkındaki ömür boyu hapis kararı bozuldu”. 22.11.2016, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).
- BBC News (2017). “Arap Baharı’nda devrilen liderlere ne oldu?”. 5 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967>, (Erişim Tarihi: 12.11.2019).
- BBC News (2018). “Bahrain profile – Timeline”. 4 June 2018.
- BBC News (2019a). “Muhammed Mursi kimdir?: Mısır’ın halkoyuyla seçilip darbeyle devrilen eski cumhurbaşkanı”. 17 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48664537>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- BBC News (2019b). “Lübnan’da bir milyonu aşkın kişi neden sokaklara çıktı?”. 21.10.2019, <https://www.haberler.com/lubnan-da-bir-milyonu-askin-kisi-neden-sokaklara-12551262-haberi/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2019).
- BBC News (2019c). “Irak’ta protestolar - Başbakan Adil Abdülmehdi ‘Parlamento halefi üzerinde anlaşırsa’ istifa etmeye hazır”. 31 Ekim 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50255810>, (Erişim Tarihi: 15.12.2019).
- BBC News World (2013). “Arab uprising: Country by country – Yemen”. 16 December
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (B. Cattan, çev.). Liberte Yayınları. İstanbul.
- Benhabib, S. (1996). *Democracy and Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Butt G. (2014). “‘Arap Baharı’ neden demokrasi getirmediydi?”. 2 Haziran, *BBC News*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140602_arap_bahari-demokrasi, (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Buzkıran, D. ve Kutbat, H. (2013). “Arap Baharının Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012 (Online), ss. 147-162.
- elik, A. H. (2015). “Buazizi’den Rabia’ya, Trablus’tan şam’a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, K1ř, Cilt: 6 Sayı:2, ss. 34-53.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*, (B. Kadioğlu, çev.). Phoenix Yayınları. Ankara.
- Dalar, M. (2018). “The Arab Spring and Unconstitutional Changes of Government in Africa”. C. akmak ve A. O. Özçelik, (Ed.), *The World Community and the Arab Spring içinde* (pp. 63-82), Springer: Berlin.
- Derdiman R. C. (2016). *Anayasa Hukuku*. 3. Basım. Alfa Aktüal Yayınları.

- Dinç, C. (2018). "Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharına Yaklaşımları". *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8 Sayı:2, ss: 1-33.
- Ejder, Y. (1996). *Hukuk Sözlüğü*. 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. (2012). "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları". 10. Yıla Armağan. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:11, Sayı:22, ss. 25-43.
- Euronews (2019). "Tunus'un yeni Cumhurbaşkanı Anayasa Profesörü Kays Said oldu". 13.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/13/tunus-un-yeni-cumhurbaşkanı-anayasa-profesoru-kays-said-oldu>, (Erişim Tarihi: 10.12.2019).
- Gözen, R. (2016). "Arap Baharı Nedir, Niçin Başladı, Ne Oldu, Bitti mi?". Adalete Davet, 22.05.2016, <http://www.adaledavet.com/arap-bahari-nedir-nicin-basladi-ne-oldu-bitti-mi/>, (Erişim Tarihi: 12.07.2018).
- Gözler, K. (2016). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ekin Yayınları: Bursa.
- Gözübüyük, A. Ş. (2003). *Anayasa Hukuku*. Son Değişikliklerle Güncelleştirilmiş 11. Basım. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem*. Kabalıcı Yayınları: İstanbul.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak Öteki İle Yaşamak*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Habertürk (2020). "Mursi'nin Duruşması Ertelendi". <https://www.haberturk.com/dunya/haber/941700-mursinin-durusmasi-ertelendi>, (Erişim Tarihi, 06.01.2020).
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. (H. Bal, çev.). Liberte Yayınları: Ankara.
- Hürriyet (2019). "Libya'da petrol üretimi 2013'ten bu yana en yüksek seviyede". 20.11.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/libyada-petrol-uretimi-2013ten-bu-yana-en-yukse-seviyede-41378662>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- Kuşoğlu, B. (2013). "Libya Arap Baharı'na NATO "Katkısı". *Yasama Dergisi*, 22, Eylül, 2013, ss. 100-118.
- Machiavelli, N. (1994). *Hükümdar*, (S. Bağdatlı, çev.). Sosyal Yayınlar Yayınevi: İstanbul.
- Maogoto, J.N. and Coleman A. (2013). "Changing The Guard-The Price of Democracy: Lessons From The Arab Spring on Constitutionalism", C. Panara and G. Wilson (ed.), *The Arab Spring: New Patterns for Democracy and International Law* içinde (pp.1-28), Martinus Nijhoff Publishers: Leiden Netherlands
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso Press.
- Mouffe, Chantal (2005). *On the Political*. London & New York: Routledge Press.
- Olimat, M. (2011). "The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East". *Journal of International Women's Studies*, Vol. 12 /3.
- Özbudun, E. (2007). *Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*. 2. Basım. Doğan Kitap: İstanbul.
- Özdemir, G. (2013). "Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi". *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, ss. 73-93.
- RT World News (2014). "Bahrain arrests 183 protesters, including 31 children in one month – opposition". 17 Jan, <https://www.rt.com/news/bahrain-protests-crackdown-arrests-767/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).
- Ryan, Y. (2011). "How Tunisia's revolution began". *AL JAZEERA*, 26 Jan 2011, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/01/2011126121815985483.htm>, (Erişim Tarihi: 24.10.2018).
- Salisbury, P. (2017). "Salih'in ölümüyle 'daha da kötüleşen' Yemen'in geleceği". *BBC News*, 5 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42235952>, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).
- Sözcü (2017). "Arap Baharı'nın devirdiği liderlerden biri daha öldürüldü!". 5 Aralık 2017, <https://www.sozcu.com.tr/2017/dunya/arap-baharinin-devirdigi-liderlerden-biri-daha-olduruldu-2118895/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- Sözcü (2019). "Arap Baharı'nın Kalesinde Halk Sokaklarda". 16 Eylül 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/son-dakika-arap-baharinin-kalesinde-halk-sokaklarda-5335858/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- Stratejik Ortak (2015). "Arap Baharı Sonrası Arap Ülkelerinin Bugünkü Durumu". 19 Aralık, <https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasindaki-arap-ulkelerinin.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).
- Tanrıverdi, N. (2019). "Tunus'ta seçimler ve Nahda Hareketi'nin geleceği". *AA Haber Ajansı*, 19.08.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tunus-ta-secimler-ve-nahda-hareketi-nin-gelecegi/1559627>, (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- The UN Refugee Agency (2016). "Syria Emergency". Retrieved from: <http://www.unhcr.org/en-us/syria-emergency.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).
- Tunç, H. (2008). "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sa. 1-2, ss. 1113-1132.
- Wooster (2012). "The economic impact of the "Arab Spring" in Bahrain". February 17, <http://asithappens.spaces.wooster.edu/author/vzidana14/>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).
- Zabuncuoğlu, G. (2018). "Bir Radikal demokrasi Projesi Olarak Müzakereci Demokrasi". *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66 (4), ss. 795- 817.